

ماده تاریخ

پژوهش‌گر: محمد علی حجازی

مدیر گرامی نشریه‌ی فردوسی

در شماره ۱۵ سال دوم آن ماهنامه‌ی وزین مقاله‌ای تحت عنوان «ماده تاریخ» درج شده بود که به نوبه‌ی خود از خواندن آن بسیار بهره‌مند شدم. مطالعه‌ی آن مقاله مرا بر آن داشت که چند سطری به عنوان مُکمل آن مقاله تهیه و تقدیم نمایم که امیدوارم قابلیت نشر در آن نشریه را داشته باشد:

آن است که عرب‌ها مانند یونانیان برای هر حرف بنا به جای‌گاه آن نوعی ارزش عددی به شرح زیر قایل شده‌اند: ۲۸ حروف ابجد را به سه دسته ۹ تایی و یک حرف جداگانه تقسیم کرده‌اند و برای ۹ حرف اول اعداد یگان (۱ تا ۹) برای ۹ حرف بعد اعداد دهگان (۱۰ تا ۹۰) و برای سومین دسته ۹ حرفی اعداد صدگان (۱۰۰ تا ۹۰۰) را در نظر گرفته و رقم ۱۰۰۰ را نیز به حرف آخر داده‌اند. پس شماره حروف ابجد به شرح زیر می‌شود:^۱

ابجد	-	هَوَز	-	حطی	-	کلمن
۴۳۲۱		۷۶۵		۱۰۹۸		۵۰۴۰۳۰۲۰
سقفض	-	قرشت	-	ثخذ		
۹۰۸۰۷۰۶۰		۴۰۰۳۰۰۲۰۰۱۰۰		۷۰۰۶۰۰۵۰۰		
ضظغ						
						۱۰۰۰۹۰۰۸۰۰

از حروف ابجد در موارد مختلفی استفاده می‌شود که متداول‌ترین آن‌ها به این شرح است:
۱- در شماره‌گذاری صفحه‌های کتاب
۲- در اسطرلاب‌ها - ساختن طلسم‌ها و فال‌گیری و دعانویسی که معمولاً در قسمت اخیر از کتاب‌هایی مانند: جامع الدعوات کبیر، استفاده می‌کنند. در این کتاب‌ها در جلوی برج‌های دوازده‌گانه شرحی نوشته شده که به عقیده فال‌گیران مربوط به کسی است که ستاره او با برج فوق مطابقت دارد و تعیین ستاره اشخاص نیز روش خاصی دارد. (بدون در نظر گرفتن مراتب خرافی آن).

برای ساختن ماده تاریخ از حساب ابجد استفاده می‌شود و آن شماره‌هایی است که به ترتیب خاصی به حروفی به نام اَبْجَدْ (اَبْجَدْ، اَبْجَدْ) داده شده است، که با در نظر گرفتن آن اعداد و حروف مربوط به آن‌ها، قطعه‌ای شعر یا جمله‌ای می‌سازند که پس از جمع کردن ارقام و شماره‌های مربوطه تاریخ وقوع حادثه یا ساختن بنا و ... را مشخص می‌کنند.

حروف ابجد هشت لفظ (کلمه) بی معنی است که از سر هم کردن ۲۸ حرف عربی ساخته شده‌اند. حروف ابجد به صورت‌های مختلف نوشته شده که متداول‌ترین آن‌ها به شرح زیر می‌باشد.

اَبْجَدْ ... هَوَز - حَطی - کَلْمَن - سَقْفَض - قُرَشْت - ثَخَذ - ضَطْغ

ضمناً این نوع دسته‌بندی ریشه‌ای قدیمی دارد به طوری که گفته می‌شود انجام این کار منشاء کنعانی نیز داشته و داستان‌ها و افسانه‌های مختلفی در مورد برخی از کلمات آن کتاب‌ها وجود دارد. صورت دیگر حروف ابجد در مغرب (شمال آفریقا) - شبه جزیره ایبری وجود داشته است.^۱ اما نکته‌ی قابل توجه در این کتاب‌ها زمینه‌ی

(۱) دانشنامه ایران و اسلام ج ۲ - بنگاه ترجمه و نشر کتاب - ۱۳۵۵.

(۲) البته حروف ابجد اقسام مختلفی دارد مانند ابجد صغیر - ابجد کبیر - ابجد وسط - مجله وحید شماره ۲۱۲ و ۲۱۱ دی ماه ۵۶.

۴- الف و ل = ال (حرف تعریف) را که در کلمه‌های عربی وجود دارد حساب کند.

۵- اسمعیل و اسحق و اسامی نظیر آن‌ها را به همین ترتیب که نوشته می‌شوند شمارش کند و الف مقصوره (کوتاه) را به الف ممدوده (اسماعیل) تبدیل نکند.

۶- برخی مواقع شاعر قبل یا بعد از ماده تاریخ کلماتی مانند گفتا، بگو، برگو و حروف ربط مانند: که و چه می‌آورد که نباید آن‌ها را محسوب داشت.^۲

در مورد حروف ابجد و حساب جُمَّل باید این نکته را اضافه کرد که گروهی درباره اعداد داده شده به حروف، معتقد به تأثیراتی می‌باشند که در اصطلاح آن را علم سیمیا می‌نامند و کتبی مانند «علم الحروف و الطلمسمات» یا «علم اسرار الحروف» در این زمینه نگاهشده‌اند. در حال حاضر نیز در بین گروهی از فرقه‌ها از این رموز استفاده می‌شود مثلاً برای نوشتن یا علی عدد ۱۲۱ یا کلمه علی (ع) عدد ۱۱۰ را به کار می‌برند.

در پایان این قسمت به چند ماده تاریخ که برخی از آن‌ها بسیار مشهور هستند اشاره می‌کنیم:

۱- **عدل مظفر** = ۱۳۲۴ که تاریخ صدور فرمان مشروطیت توسط مظفرالدین شاه قاجار است و تابلوی آن تا قبل از انقلاب اسلامی بالای سر در مجلس شورای ملی سابق در میدان بهارستان نصب بود.

۲- تاریخ جلوس شاه اسماعیل صفوی را که ۹۰۶ هـ. بود مخالفین (دولت عثمانی) به صورت **مذهب ناحق** تعیین کرده بودند که طرف‌داران وی آن را به صورت **مذهبنا حق** (مذهب ما بر حق است) تغییر دادند.

۳- ماده تاریخ ملی شدن نفت ایران جمله: نفت ملی گشت = ۱۳۳۰ می‌باشد.

۴- ماده تاریخ تأسیس مدرسه‌ی فیضیه قم که به دستور فتح علی‌شاه قاجار بنا گردید عبارت است از مدرسه فتح علی شاه = ۱۲۱۳

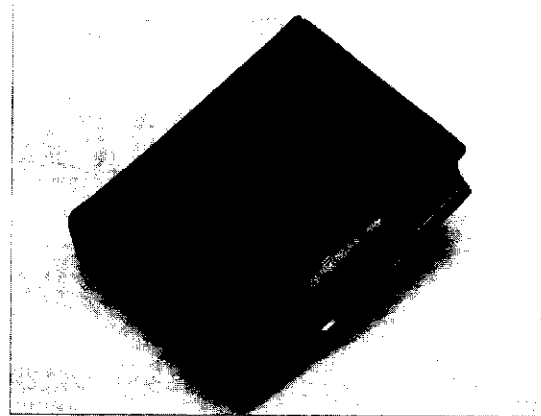
۵- تاریخ جلوس و تاج‌گذاری نادرشاه نخست جمله عربی **«الخير في ما وقع»** = ۱۱۴۸ بود که بعد از کشته شدنش به وسیله مخالفین به **«لاخير في ما وقع»** تغییر یافت.^۴

(۳) در مورد چهار حرف پ-ج-ز-گ فارسی که در حروف

ابجد وجود ندارند در محاسبات ماده تاریخ باید آن‌ها را به

ترتیب با حروف: ب-ج-ز-ک مقابله و حساب کرد ...

(۴) مجله وحید شماره ۲۱۱ و ۲۱۲-صص ۱۶-۲۲. سال ۱۳۵۶

۳- ساختن کُز و معما که با آوردن رقمی (عددی) در شعر به عنوان کلید رمز این کار صورت می‌گیرد. که معمولاً خود رقم را به صورت معما گونه می‌گویند.

نام بُت من اگر بخواهی سیببست نهاده بر سر سرو
طبق حساب ابجد سیببست = ۶۰۰ (۳۰×۲۰ = ۶۰۰) حرف
«خ» می‌شود که اگر آن را بر سر «سرو» قرار دهیم کلمه‌ی
«**خسرو**» نام بت شاعر به دست می‌آید.

۴- ساختن برخی اعداد رمزی مانند کلمه‌ی ۱۲۱ = یا علی - یا ۱۱۰ = علی. که این عدد را گاهی بالای سر در منازل و عمارات می‌نویسند.

۵- مهم‌ترین مورد استفاده از حساب ابجد که مورد اصلی نظر ما می‌باشد ساختن **ماده تاریخ** می‌باشد که خلاصه‌ای از مقاله‌ی مندرج در شماره ۵ بهمن ماه سال ۱۳۲۷ مجله‌ی یادگار نوشته‌ی ابوالقاسم سحاب را که بسیار محققانه و عمیق می‌باشد تقدیم می‌کنم.

نویسنده این مقاله روش استفاده از **ماده تاریخ** را از فنون بدیعه و صنایع مستظرفه به حساب آورده است و هدف استفاده از آن را «حسن ضبط تاریخ و نقش بستن آن را در خاطره» ذکر کرده که به عقیده نویسنده مقاله این شیوه بهتر از ساده‌نویسی یا نگاهستن تاریخ به عدد می‌باشد.

اصول و قواعد مربوط به این فن که نویسنده آن را کتاب **نخبه التواریخ** تألیف «میرزا اسماعیل خان دبیر تفرشی» متوفی به سال ۱۳۲۲ که خود استادی بی‌نظیر در این فن بوده گرفته است که پس از ساده کردن و تلخیص به شرح زیر می‌باشد:

۱- در شمارش، حروفی را که نوشته می‌شود مأخذ عمل خود قرار دهد.

۲- حروف تشدید دار را یک حرف حساب کند.

۳- واو معدوله (خواجه - خوار، خواندن، خواستن و ...) را الف محسوب کند.